

Др Воја Марјановић

У СВЕТУ ПРИРОДЕ И ЖИВОТИЊА

(О првим причама намењеним деци
Бранка Ђопића)

Нишући приче у међуратној стваралачкој фази о завичајном свету и објављујући их у »Политици«, Ђопић је упоредо почео да се интересује и за дечју књижевност.¹⁾ Прве приче овога типа објавио је такође у »Политици« (»Политика за децу«)²⁾. Били су то занимљиви текстови, помало необични и одвећ смели за време у коме су написани, али довољно уметнички јаки да би убрзо из дневног листа прерасли у књигу под насловом »У царству лептирова и медведа« (1940).

Под снажним утицајем завичаја и литературе бугарског писца Ангела Карајличева³⁾, Ђопић је у причама из ове збирке најавио бујне светове биљака и животиња — и на тај начин наговестио да ће ти светови бити и остати његова трајна преокупација. Осећајући и у овом литерарном подручју блискост завичају, он га је испунио сликама поднебља раскошне фауне и флоре.

Појавом ове прозе која се знатно разликовала од прозе осталих дечјих писаца међуратног периода, Ђопић је скренуо на себе пажњу, и то двома особинама: (1) као писац лирски распевац, који из дечије прозе протерује »старшила и разбојнике«⁴⁾, јер теме и мотиве узима из света реалности; —1 (2) као приповедач јаког смисла за персофиниковано, антропоморфно и симболично обликовање природе. Ове две особине, присутне у двадесет седам прича поменуће збирке, представљају основно обележје, унутрашњу карактеристику и стваралачки учинак његове прозе за децу.

Већ сам наслов збирке (»У царству лептирова и медведа«) напомиње садржину прича: у њима се казује о нежним и немоћним животињама које пријатељују у природи — и охолом грамзивим и суровим зверима које воде стихијску борбу за опстанак. Између те две крајности, као између добра и зла, стоји идилична природа коју симболизују сунце, пролеће, поток, песма птица и месечев сјај. Ђопић је у овак-

вим темама. остајао и даље свој: исписујући садржаје својих прича, у којима се може запазити тематска и идејна блискост, зрачи је животним оптимизмом. Тако се у готово свим причама из овог циклуса осећа снага живота, тј. пишчева вера у победу добра над злим и избављање несрећних.

Основна обележја прве Ђопићеве збирке за децу садрже приче »Цврчак тражи сунце«, »Сунчев певач« и »Хвалисавац и песник«. У њима је жудња за животом и његовим лепотама исказана у младеначком заносу према свему што је једноставно и природно, и што као такво носи снагу искрености, љубави и доброте. Прича »Цврчак тражи сунце« говори о заносу распеване животињце, опијене лепотама лета; у погразу за сунцем, које се изгубило у јесењим облацима, цврчак се распитује код жежа, врашца, мрава, муља и ласте, и када сазнаје да га више неће видети, јер »у ведре јесење ноћи долази мала смрт која се зове мраз«, СД, IX, 84 цврчак одлучује да као »сунчев певач« достојанствено дочека смрт. Заклето одан сунцу он пева снажно песму, док писац испишује текст Горковом симболиком:

»И док је мраз све више стезао, цврчак, осећајући да му већ долази смрт, запева још и последњу песму о томе како је тражио изгубљено сунце, како је дуго летао испод необичног неба и најзад се у звезданој ноћи састао с бубом скитницом да заједнички дочекају белу смрт.

И најзад, завршивши песму и падајући на земљу, цврчак још последњи пут угледа у свом срцу своје вољено изгубљено сунце и блажен потону у наручје беле смрти, СД, IX, 85

Ова опојеност животом још више је наглашена у причама »Сунчев певач« и »Хвалисавац и песник«: у првој, сунце је и даље симбол светлости; о њему разговарају распевани и срећни цврчак — и злуреди хрчак; они су у завади јер цврчак предсказује »смак света«, тренутак смрачења природе и нестанак сунца, а цврчак у томе не види разлог за страх и панику, већ верује да ће се сунце опет вратити (»све ће се опет на добро свршити«). И док краткотрајни пролећни пљусак брзо пролази, хрчак је дубоко загњурен у своју рупу дрхтао над животом, а цврчак се начас повукао, »тек толико да га кишна кап не би ударила«. »Плаха летња кишна зачас прође пољем, облаци се разиђоше а сунце се разли пољима као златна река«. СД, IX, 57 У другој причи, такође пуној усхићеног слављења живота, нежна шева не може да докаже своју скромност и лепоту свога гласа ружној птици креји. Разлику између две птице у овој причи писац гради на особинама доброте и пакости: док је шева љубимац шумских животиња и деце (»Хеј, децо, никада не дирајте шевино гнездо, грехота је...«), СД, IX, 80 креја је ружна, неповерљива и цуна зависти према тако малој птици, која у срцу може да понесе »и модро небо, и сунце, и земљу окупану у сјају«, тј. да срећна, у висинама плавог неба, пева »ведру сунчану

песму због које је сви познају и воле...» СД, IX, 80 Тоном лирске распеваности, сугестивних дијалога и употребом персонификације, Ђопић је изаткао причу која делује као песма у прози. Иако топла и распевана, ова прича у основи је алегорија.

Славећи природу и њене снаге, Ђопић прославља и буђење годишњих доба. Тако је у »Веснику пролећа« испричана прича о првим знацима доласка пролећа, које нечујно стиже међу становнике шуме: весник пролећа није ни ластва ни дугонога рода већ ветар Југ; срећан што први може да огласи долазак најдражег годишњег доба, Југ креће пољима и шумама и буди стари дрен, висibabaу, јагорчевину, црни трн, потоке и дрвеће, да би највеће задовољство осетио угледавши процветалу љубичицу као симбол Пролећа («Ах, ах, не верујем да је лепшег мириса нашао чак ни мој далеки рођак, ветар из Индије...»). СД, IX, 15 Овај занос пролећем уздигнут је до слављења живота и свега што је у њему светло, чисто и добро. Наравно, Ђопић оваквим садржајима »не доноси нова сазнања о животу«, већ »нов начин саопштавања виђења света«. ⁵ То је био разлог што су његове приче за децу окарактерисане као »догађај у литератури за децу«. ⁶

Проничући у природу, Ђопић је у овим причама нарочиту пажњу посветио животињама и њиховим односима. Додуше, у сваку од њих унео је по неку људску карактеристику. На тај начин спретно је повезивао природу и човека, и уз њих изрицао своје етичке и естетичке ставове о свету, о врлинама и манама људским. Циклус прича о псима и мачкама («Жућа рачунџија», »Мачак отишао у хајдуке« и »Воденичар и његов мачак«) недвосмислено говори о томе. Прича »Жућа рачунџија« пледира за учење и знање као потребе деце и одраслих овде овчарски пас и кртица у доколици, међу виноградским чокотима, воде разговор. Њихови дијалози су комични: док кртица мудро ћути, пас Жућа се размеће знањем; он прича о свом брату, уочава да његова сабеседница не зна математику и упућује је да се врати своме учитељу и научи да »два пута два нису пет него четири«. Послушна и вредна кртица прима овај савет; када се поучена вратила у виноград, она наставља сарадњу с псом Жућом, који јој одушевљено прича догађаје из свог »бурног живота«. У причама »Мачак отишао у хајдуке« и »Воденичар и његов мачак« појављује се близак однос између животиња и људи. Иако њихова сарадња често не иде глатко, они се разумеју и воле: у првој причи, набусити и лењи мачак не лови мишеве већ од свога газде, деда Трише, тражи да то он чини; када га деда укори, он се одмеће »у хајдуке«, међу јазавце, и са њима ноћу иде у лов у кукурузе; њега често муче мисли како би сада »дивно било спавати уз хук воденичног точка«, иако је то немогуће јер је он отпадник. У другој причи, мачак се из истог разлога одмеће у свет и ступа у службу код старе врачаре за комад сланине; но кад сланину поједе, чувши да му баба спрема колач, бежи од ње. У обе приче лакомислени мачак враћа се своме господару. Уз велике молбе

ПОВЕЉА

и обећања »да ће бити добар«, он бива примљен од деда Трише и тако доказује да је његов живот неодвојив од живота човека.

Животиње у Ђопићевим причама говоре и раде, осећају и мисле: тиме показују људска својства, али и властите особености. У готово свим причама о животињама писац нас не оставља без уверења да оне као и људи крију у себи и бол и бес, љубав, мржњу, добро, зло, пакост и добродушност. Степен тих стања саображен је њиховим животињским могућностима, а изречен у релацијама анималног света. Па ипак, јасно се разазнају људске врлине и мане: њих је писац увек имао на уму када је градио поруку приче.

ПОРТАЛА

Ове поруке, исказане преко животињских особина и односа, појављују се, додуше, у склопу различитих сцена, намера, авантура и повода. Тако у причи »Паук, бубица и ветрови« чувени разбојник и егриста паук хоће да премрежи небо и људе одвоји од сунца и светлости; али у своме подухвату он не успева: углашена и племенита бубица обавештава о овоме ветрове, који разбијају злокобни план мрачњака паука. Нежна бубица, у заносу, исказује захвалност племенитом ветру Ноћнику и Јутарњем Поветарцу:

»Ох, добри ветрови, ви који чистите свет од мрежа и паукова, како вам је захвално моје мало срце.
Ох, велики ветрови...« СД, IX, 28

Животињски свет, као и људски, у појединим Ђопићевим причама испољава нагон за самоодржањем, мада и злобу и саможивост: у причи »Хрчак с краја света«, ова борба запажа се у егизму хрчка који не дозвољава мравима да с поља узму по једно зрно пшенице и себи обезбеде зимницу («Губите се! Шта је мене брига за вашу честитост! Ја живим само за свој трбух... И тешко вама дирнете ли макар једно зрно...»). СД, IX, 76 Но упорни и уверени да и они имају права на живот, мрави крећу као војска у походе пољу и са њега узимају плен, остављајући и цврчку колику му је потребно за зиму («Ипак, нек му остане колико му треба за зиму! — сложише се мрави, који су иначе били сви од реда добра, праведна и радена створења...»). СД, IX, 77 Подвлачећи правичност међу животињама, Ђопић у ствари мисли на људски род. Сходно овоме, животиње се боре и за достојанство својих предака: Рис Усамљеник не да своју пећину, већ се до крајње изнемоглости и смрти бори с медведом који хоће да заузме његово боравиште («Последњи потомак Великог борца). Животиње понекад стварају савез између себе да би обезбедиле спокојан живот, који покушава да угрози непријатељ-разбојник («Три друга и један разбојник»). У овој причи Ђопић описује животиње (пса Шарова, овна Грувала и јарца Пентрала) као пријатеље човека пустињака, преданог усамљеничком животу, за кога се боре јер желе да му последњи дани трајања не буду угрожени разбојниковим присуством. Поред мотива о дружењу и пријатељству, и чувању стеченог мира, у овој причи се прокламује слобода као на-

чело људске и животињске егзистенције. Песма коју веселе животиње певају после поново освојене слободе у шуми, чини идејну поруку писца:

*„Тај разбојник, човек зао
бестрага је побегао.
А сад људи нек долазе,
целом шумом нек пролазе;
Нема чега да се плаше,
сад је шума царство наше*

Хоп, хоп! Хоп, хоп“ СД, IX, 9

Бопићев алегорјски став у причама о природи и животињама, у ствари је став писца хуманисте; он уме да покаже и велику родитељску љубав према деци („Косовица и њезин син“) за животиње које хоће да успоставе међу собом, на борилишту живота и смрти односе („Видра и варалице“), па и да разоткрије њихове зле, осветољубиве и разбојничке намере) „Медведичин син“, „Жива ватра и рис Усамљеник“, „Оштрозуб чека снег“). Још више, у његовим причама цела природа, биљни и животињски свет, па и годишња доба, реке и друмови — живе једним животом. То је у ствари сарадња коју писац жели да оствари међу децом и одраслима, у људској заједници. Пример оваквог Бопићевог става пружају приче „Прича старог друма“, „Разговор над ријеком“ и „Јесењи разговори“, у којима цела природа говори, мисли и осећа. И док плодна њива и сањиви месец моле друм („Прича старог друма“) да им исприча свој животопис у коме има „свега и свачега“ („И видех још много и силе и сјаја, и крви и суза, и царских парада, и трговачких каравана из Дубровника, и тужних поворки робља, али се никад не обрадовах јер је на мени увек неко тужио, патио, страховао и плакао, а никад ме није походио срећом весео створ...“), СД, IX, 39 али најмање срећних дана и праве радости коју могу да пробуде једино деца својим хитрим ходом и веселим чаврљањем крећући се према тек изграђеној школи („Тада тек увидех да служим на праву корист и по сто пута благослових вредне и умешне руке оних старих, давно помрлих Римљана који ме некад саградише...“), СД, IX, даље дотле се над широм реке надмећу водени цвет и комарац у размишљању о смислу живота и лепоти слободног насмејаног неба: „Боље је један дан друговати са сунцем, зеленилом и бистром реком, него много дана живети у мртој устајалој мочвари у друштву са жабама...“ СД, IX, 66 („Разговор над реком“). Распевани славуј гори од жеље да први пут у животу види цара Сулејмана Величанственог: његова жеља чини га већим од плиткоумне вране и осталих птица за које ни сунце, ни звезде, ни путовање испод неба до мора, не значе задовољство („Кад ми једном дође крај и ја бих желео да ми модрооко море буде гроб. Онда би немирни таласи шумећи настављали моје непеване песме, а изнад моје гробнице летели би галебови сребрних крила...“ СД, IX, 11 („Јесењи разговори“).

ПОРТАЛ
БОРГОВА

Према томе, и славуј, и водени цвет, и стари друм у овим причама одају Ђопића као писца ведрине и животног оптимизма: његова стремљења ка светлости и висини у ствари су тежња ка животној идеалистици, без обзира колико је остварио. На том путу Ђопић је био и остао песник. Вештим коришћењем хумора као трајног средства свог талента, смислом за очовечавање неживих предмета и приказивањем животињског и вегетативног света као људског, он је целу природу у збирци „У царству лептирова и медведа“ занесено величао. Било је то у време када је Ђопић, упоредо са суморним социјалним истинама о завичајној стварности, осећао потребу да изрекне свој оптимизам. То је учинио у причама намењеним деци. Тако се пишчева ископка вера у живот и његове вредности излила као пабујала река. Ослањајући се на две примарне особине свога талента (смисао за дескрипцију и дијалог), уз већ познату имагинативност која стреми фантастици,⁷ створио је оригиналну причу о животињама, која није ни бајка ни басна, мада садржи елементе и једне и друге. Та оригинална Ђопићева прича о животињама и природи унела је освежење у међуратну књижевност за децу, а њему улила поверење и сопствене снаге: и у овом књижевном жанру он је могао остати свој, упућен лирској вокацији света и одан завичајном поднебљу.

(Фрагмент из студије)

НАПОМЕНЕ

¹) У међуратном периоду нашу књижевност за децу карактеришу одређене особине. Међу њима су, као најзапаженије: остаци традиционалног певања и мишљења; недостатак имагинативних форми (фантастика, чудесно); присуство огољеног реализма са наглашеним наравоченијем и дидактизмом. Уходаним стазама ове литературе ходају Г. Таргаља, Ј. Трухелка, Ј. Билбија, М. Јанковић и још неки писци које подржава педагошка критика С. Цуцића. Од овакве литературе и њених писаца битно се разликује нови круг стваралаца међу које спадају И. Б. Мажуранић, А. Вучо, В. Назор, Д. Максимовић и Б. Ђопић.

²) М. Матицки: КАКО ЈЕ БРАНКО ЂОПИЋ ПОЧЕО ДА ПИШЕ ЗА ДЕЦУ, Политика, 22. I 1970, («Политика за децу»)

³) О утицају А. Карајлићева на Б. Ђопића било је речи у поглављу «Извори и надахнућа», а сада можемо додати Ђопићеве аутентичне изјаве о том утицају: «Прочитавши Карајлићеве приче у преводу Синише Пауновића још пре рата (библиотека «Златна књига») био сам одушевљен како овај бугарски писац пише о природи и животињама. Одмах сам осе-

тио да и у мом завичају постоје сродне теме као код овог писца, односно да и ја могу писати о животињама и то домаћим и шумским па сам то одмах покушао, и ето, мислим, успео“ (Из усмених разговора с писцем, марта 1976. године).

4) С. Ж. Марковић: НЕКОЛИКО ЗАПИСА НА МАРГИНАМА КАЛЕНДАРА БОПИЋЕВОГ СТВАРАЛАШТВА ЗА ДЕЦУ, Детињство, Нови Сад, 1975, бр. 1, стр. 27.

5) М. Идризовић: КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (Бранко Ђопић), Свјетлост, Сарајево, 1976, стр. 61.

6) Исто, стр. 60.

7) Ђопићева међуратна прича за децу заиста је била новина тадашње литературе. У њој је он пуном мером духа, талента и стваралачког света »свој«, тако да се не би могло усвојити тврђење М. Пражића како се Ђопићеве приче (из збирке »У царству лептирова и медведа«) »наслањају својим основним ознакама на главне конституитивне елементе поетског феномена Десанке Максимовић, тј. да је »Ђопић мање инсистирао на хуманизму: он га је прихватио као полазну претпоставку животног постојања, као резултат поетских напора Десанке Максимовић« (М. Пражић: ИГРА КАО СЛОБОДА, Змајеве дечје игре, Културни центар, Нови Сад, 1971, стр. 122.)